

Регіональне управління та місцеве самоврядування

УДК 353:005.21

Кухарчук Петро Михайлович

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри управління та адміністрування
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницька академія безперервної освіти»*

Kukharchuk Petro

*Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Management and Administration
Communal Institution of Higher Education
“Vinnytsia Academy of Continuing Education”
ORCID: 0000-0002-2051-3298*

**СВІТОВИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ:
АДМІНІСТРУВАННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В УКРАЇНІ
GLOBAL EXPERIENCE OF CLUSTER FORMATION: REGIONAL
DEVELOPMENT ADMINISTRATION IN UKRAINE**

***Анотація.** В країнах ЄС розвиваються концепції розвитку кластер - середовища, що полягають у наданні широкого доступу до кластерів чи залучення до них суб'єктів підприємницької діяльності – оскільки вони є аналогами ринкової сегментації. А саме концепція розвитку кластерного-середовища зумовлюється орієнтирами і пріоритетами розвитку регіонів у країнах з конкурентною економікою на світовому ринку, що посилює та підвищує їхню інноваційність через визначення стратегічних напрямів – ґрунтуючи тим самим просторове значення в економіці України і країн ЄС.*

Отже, що кластеризація регіонів і територіальних утворень повинна відбуватися спільно із їхнім стратегічним розвитком – ідентично до

розвитку ринкових сегментів та тенденцій, які відбуваються у зовнішньому середовищі.

Кластерні утворення в сучасних умовах глобалізації і бурхливого розвитку новітніх технологій дозволяють використати можливості основних галузей для прискорення поступу економіки та відновлення її здатності випускати конкурентоспроможну продукцію.

Проте, у запровадженні кластерного підходу в Україні існують певні проблеми, які можна характеризувати так: країна перебуває у стані війни; відсутність прозорого інформаційного забезпечення створення та функціонування кластерів; недостатньою є зацікавленість малих та середніх підприємств в об'єднанні у великі виробничі системи; низький практичний досвід функціонування кластерів в Україні; відсутність інвесторів у зв'язку з інвестиційної непривабливістю регіонів; відсутність належної методологічної та правової бази, яка б забезпечувала застосування кластерних технологій; відсутність консолідуючого органу в сфері кластерної політики.

Наразі постає питання вироблення механізмів післявоєнної відбудови економіки України, адаптування кращих світового досвіду впливу кластерів на відновлення економіки регіону.

Ключові слова: кластерний підхід, регіон, територіальна громада, інвестиції, стратегія розвитку.

Summary. In the EU countries, the concepts of cluster-environment development are developing, which consist in providing wide access to clusters or attracting business entities to them - as they are analogs of market segmentation. Namely, the concept of the development of a cluster environment is determined by the guidelines and priorities of the development of regions in countries with a competitive economy on the world market, which strengthens and increases their innovativeness through the definition of strategic directions -

thereby establishing the spatial importance in the economy of Ukraine and the EU countries.

Therefore, the clustering of regions and territorial entities should occur together with their strategic development - identically to the development of market segments and trends that occur in the external environment.

Cluster formations in modern conditions of globalization and the rapid development of the latest technologies make it possible to use the opportunities of the main industries to accelerate the progress of the economy and restore its ability to produce competitive products.

However, there are certain problems in the implementation of the cluster approach in Ukraine, which can be characterized as follows: the country is in a state of war; lack of transparent information support for the creation and functioning of clusters; the interest of small and medium-sized enterprises in merging into large production systems is insufficient; low practical experience of functioning of clusters in Ukraine; lack of investors due to the investment unattractiveness of the regions; lack of an appropriate methodological and legal framework that would ensure the use of cluster technologies; lack of a consolidating body in the field of cluster policy.

Currently, there is a question of developing mechanisms for the post-war reconstruction of the economy of Ukraine, adapting the best world knowledge of the influence of clusters on the recovery of the region's economy.

Key words: *cluster approach, region, territorial community, investments, development strategy.*

Постановка проблеми. В умовах військової агресії проти України та вироблення механізмів подолання світової рецесії, яка була обумовлена поширеним коронавірусом COVID 19, актуального значення набуває відновлення та розвиток економіки України як в умовах воєнного стану, так і в період відбудови.

Адміністрування розвитком регіонів на світовому досвіді та європейських принципах потребує усвідомлення органами місцевого самоврядування діяльності, яка має базуватися на кластерній політиці територіального розвитку.

Світовий досвід багатьох кластерних утворень продемонстрував їх значні конкурентні переваги порівняно із діяльністю суб'єктів господарювання, які не входять до складу певних структурних об'єднань.

Досвід міжнародний доводить доцільність використання кластерних структур у підвищенні конкурентоспроможності економіки, в тому числі, у підвищенні економічного розвитку регіонів. Вони можуть бути ефективним інструментом в адмініструванні негативних факторів війни, які стримують соціально-економічний розвиток України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, які стосуються зарубіжного досвіду функціонування кластерних утворень приділено значну увагу в працях таких науковців, як: Береговий В.К. [1], Варяниченко О. В. [2], Войнаренко М. П. [3], Макаренко М.В. [4], Папковська О.Е. [5], Підвисоцький В.Г. [6], Савченко В.В. [7], Оніпко Т. А. [8]. та ін.

Проте, зарубіжний досвід кластеризації досліджувались без реальної оцінки становлення, функціонування та вдосконалення сучасних кластерів у регіонах України й огляду на адміністрування розвитком регіонів, їхню європейську орієнтацію розвитку економіки, виявленні основних проблем.

Формулювання цілей статті. Мета цієї роботи є вивчення та вироблення механізмів впровадження кращого світового досвіду формування кластерів в адмініструванні розвитком регіонів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід свідчить, що макроекономічна політика розвинених країн насамперед орієнтується на стратегію формування кластерів та інших територіальних промислових об'єднань і структур й завдяки цьому забезпечує істотне

економічне зростання інтегрованих у такий спосіб суб'єктів господарювання

Відповідно до класичного визначення, в основі якого лежить підхід М. Портера, кластер являє собою групу взаємозалежних компаній, що географічно є сусідами, і пов'язаних з ними організацій, що діють у певних сферах, які характеризуються спільністю діяльності й взаємодоповнюють один одного [1].

Науковець Шпак Ю.В. у своїх праці стверджує, що під час створення кластера принциповим питанням є модель кластерної політики. У світовій практиці склалися дві різні моделі цієї політики. Основний принцип першої, ліберальної моделі (застосовується у США, Великій Британії, Австралії) полягає у тому, що кластер розглядається як ринковий організм і влада має забезпечити його природний розвиток. Така кластерна стратегія є характерною для країн, які за традицією проводять ліберальну економічну політику, багато що віддаючи на відкуп ринку. Основними «гравцями» є регіональна влада та регіональні організації, які разом із провідними учасниками кластерів розробляють і реалізують програми розвитку [2, с. 189].

У другій моделі (застосовується у Японії, Республіці Корея, Словенії, Сінгапурі, Швеції, Франції й ін.) наголошується на дирижистській політиці щодо розвитку кластерів. У цих країнах суттєву роль відіграє активна державна політика, яка включає в себе комплекс заходів від вибору пріоритетних кластерів і фінансування проектів з розроблення відповідних стратегій і програм до цільового створення ключових факторів успіху для розвитку кластерів [2, с. 189].

Так, у США кластерний підхід регіонального економічного розвитку є базовим. Характерною рисою американських кластерів є те, що їхня діяльність спрямована на розвиток партнерських стосунків та комерціалізацію НДДКР. Причому завдання розвитку інноваційних

кластерів на рівні регіонів визнані найважливішими в системі національних пріоритетів [3].

Однією з найбільш вдалих програм реалізації регіональної кластерної стратегії у США є створення та функціонування кластера «Силіконова долина», діяльність якого побудована на поєднанні в процесі виробництва дослідницьких проєктів та венчурного капіталу. Результатом такої співпраці є «виробництво» інновацій. Варто акцентувати увагу на тому, що відмінною рисою всіх американських кластерів є активація ресурсів щодо створення інноваційної продукції, активна участь у цьому процесі науково-дослідних структур та орієнтація пріоритетів на регіональний розвиток [4].

Європейська кластеризація промислово-виробничих структур почала активно розвиватися від 1968 року, коли в рамках Європейського економічного співтовариства було створено Генеральний Директорат із регіональної політики, а в 1975 році – Європейський фонд регіонального розвитку.

Значним кроком у цьому напрямі стало прийняття в 1988 році Європарламентом хартії регіоналізму та створення, виходячи з положень Хартії, Ради регіональних і місцевих об'єднань [5]. Серед наступних важливих етапів на шляху Європи до розвитку кластерних і мережних об'єднань виділимо такі:

➤ саміт у Лісабоні у 2000 році, на якому було затверджено обов'язковість формування країнами Євросоюзу національних програм кластеризації. На цьому саміті також ухвалено рішення про створення «Європейського дослідницького простору» (European Research Area – ERA) і затверджено Програму розвитку регіональних інноваційних систем (RIS) у межах ЄС;

➤ саміт у Брюсселі в лютому 2007 року, який схвалив Маніфест кластеризації Європи;

➤ саміт у Стокгольмі 21 січня 2008 року, який проголосив Європейський кластерний меморандум, що на сучасному етапі є планом дій країн Європи із забезпечення зростання конкурентоспроможності. В Європі високий рівень кластеризації притаманний таким країнам, як Австрія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Франція, Фінляндія, Швеція. Нині в ЄС зафіксовано понад 2 тис. регіональних промислово-виробничих кластерів [6].

Саме в Європі було розроблено перший уніфікований підхід до міжфірмового співробітництва. Це відбулося в Данії у 1989–1990 рр. На теперішній час у цій країні функціонують 13 регіональних і 16 національних «компетентних» кластерів [6].

Із реалізацією державної кластерної політики на території Франції пов'язане утворення понад 60-ти кластерів, 14 із яких мають глобальний масштаб та орієнтовані на експорт. Найбільша концентрація кластерів спостерігається в сільському господарстві й у переробці аграрної продукції (15 кластерів), а також у галузі біотехнологій (7 кластерів). Сільське господарство та виноградарство традиційно були центральними галузями економіки Франції; біотехнології отримали масштабний розвиток у результаті орієнтації уряду країни на розвиток інновацій. Отже, Франція демонструє сильну державну кластерну політику, яка охоплює усі аспекти кластеризації економіки – від формування бачення кластерного розвитку економіки країни та визначення перспективних галузей для утворення кластерів до розробки та фінансування конкретних кластерних проектів у стратегічних галузях економіки. Кластери створюються з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств (з однорідним видом виробництв) на товарних ринках; «спільність діяльності» зумовлюється збігом економічних інтересів цих підприємств [2, с. 189-190].

За власними результатами дослідження Шипоша В. А., зробив висновок, що формування кластерів в Італії здійснювалось у декілька стадій:

- I стадія – підтримка ремісничих фірм з боку громадських структур;
- II стадія – створення спеціалізованих агенцій типу комерційних сервісних центрів, які мають завдання оформлення мережових структур на основі фірм ремісників і компаній, що визначають процеси консолідації малих підприємств. На цій стадії здійснюється спрямована політика, до реалізації якої залучаються місцева влада, банківський сектор та землевласники;
- III стадія – створення ремісничими фірмами асоціацій ремісників, орієнтованих на підтримку політики зміцнення малих структур: асоціації організовують роботу на демократичних засадах шляхом виборів комітетів [4, с. 150].

Шпак Ю.В. вважає, що побудова кластерної політики досить суттєво залежить від принципів, на які вона буде спиратися:

- принцип приватно-державного партнерства – реалізується через спільні інтереси держави та членів кластера, з оптимальним урахуванням інтересів учасників кластерних взаємовідносин, соціально-економічною відповідальністю, селективністю, законодавчим забезпеченням;
- принцип системності – превалюють такі властивості, як цілісність, комунікативність, багаторівневість, неперервність функціонування, адаптивність і саморозвиток, інтеграційність, стійкість;
- організаційний принцип – передбачає колективне прийняття рішень, гнучкість, сталість, спільність інтересів потенційних учасників взаємодії, концентрацію, створення інфраструктури взаємодії, безперервність, ефективність діяльності, довгострокові стратегічні цілі розвитку, комплексність та ін.;

➤ принцип ресурсного забезпечення – реалізується через рівноправний доступ до природних ресурсів, забезпеченість виробництва висококваліфікованими кадрами, інвестиційними та фінансовими ресурсами, через інформаційну забезпеченість тощо [2, с. 190-191].

У Японії існує чітка кластерна політика, що проводиться Міністерством економіки, торгівлі та промисловості (МЕТІ), Міністерством освіти, культури, спорту, науки та технологій (МЕХТ), а також регіональною владою. З 2001 р. урядова установа, що позначається аббревіатурою МЕТІ, розробив політику промислового кластера, і протягом першого періоду до 2005 р. було запущено 20 проектів промислового кластера, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності Японії за рахунок промислових кластерів [7].

Міжнародне співробітництво в галузі кластерної політики має велике значення в Японії. Усі кластерні ініціативи мають спеціальні інструменти чи програми, створені задля заохочення міжнародного співробітництва [8].

Отже, світовий досвід розвинених країн переконливо доводить як ефективність, так і неминучу закономірність виникнення кластерів. У соціально-економічному розвитку України створення й стимулювання розвитку територіально-виробничих кластерів є найважливішим напрямком формування загальнонаціональної системи підтримки інновацій і технологічного розвитку, що забезпечить прорив України на світові ринки [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Систематизація отриманих за результатами оцінювання ступеня стратегічної орієнтації регіонів України на смарт-спеціалізацію та інноваційний розвиток висновків дала змогу побудувати діагностичну матрицю.

Отже, роблячи за результатами всіх проведених процедур оцінювання узагальнений висновок, можна констатувати, що, по-перше, рівень наукового, інтелектуального, інноваційного розвитку й ресурсного

забезпечення українських регіонів апріорі не відповідає навіть базовим вимогам потенційної спроможності досягнення у найближчому майбутньому меж успішної реалізації смарт-спеціалізації, та, по-друге, проголошення в українських Стратегіях регіонального розвитку на період до 2027 р. одночасно декількох напрямів смарт-спеціалізації до реалізації не дасть можливості отримати очікуваний результат і призведе до суттєвих непродуктивних витрат і втрат. Винятком можна вважати лише Рівненську та Херсонську області, де за результатами SWOT-аналізу доведено наявність сприятливих умов для потенційної реалізації проголошеної смарт-спеціалізації при орієнтації лише на один вид діяльності.

Враховуючи той факт, що економіка України протягом досить тривалого часу знаходиться у стані політичної, гуманітарної, соціально-економічної, демографічної та фінансової криз, розпорошення незначної кількості ресурсів, які мають бути спрямованими на розвиток тих чи інших видів економічної діяльності відповідно до проголошених стратегій розвитку регіонів країни, не дасть змоги досягти жодних поставлених ними амбітних цілей. До того ж, відсутність координації політики впровадження регіональної смарт-спеціалізації на державному рівні призвела до дублювання регіонами країни сфер діяльності, які вони обрали як потенційно спроможні для інноваційного зростання, що також стане на заваді раціональному розподілу всіх видів ресурсів країни.

Література

1. Береговий В.К. Проблеми продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 71–78.
2. Варяниченко О. В. Формування інноваційних кластерів в Україні як інструмент розвитку та конкурентоздатності. *Науковий вісник НГУ*. 2011. № 3. С. 118-121.

3. Войнаренко М. П. Інтерв'ю «Війна врешті-решт закінчиться, і дуже нагальним стане питання відновлення й відродження економіки України саме з регіонів і саме з використання кластерних ініціатив». *Економіст*. 2015. № 2. С. 4–8.
4. Макаренко М.В. Формування регіональної кластерної політики. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 12. С. 197–206
5. Папковська О.Е. Формування кластерної політики в регіонах України. *Праці Одеського політехнічного університету*. 2011. Вип. 1. С. 239–241.
6. Підвисоцький В.Г., Палпу Т.В. Транскордонні кластери: європейський досвід створення та розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 4. С. 28–35.
7. Савченко В. Формування кластерів у регіонах на сучасному етапі. *Сіверянський літопис*. 2008. № 4. С. 170–175.
8. Онішко Т. А. Інноваційні кластери США як фактор зростання конкурентних переваг країни. *Молодий вчений*. 2017. № 7 (47). С. 444–450.
9. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці: монографія. Київ: Логос, 2004. 848 с.
10. Шпак Ю.В. Кластерний підхід в управлінні територіальним розвитком України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2 (25). С. 187-191. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/2/34.pdf> (дата звернення: 09.08.2023).
11. Мельник В. В. Кластерна модель економіки: світовий досвід та перспективи України. *Інтелект XXI*. 2018. № 4. С. 19-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2018_4_5 (дата звернення: 07.08.2023).
12. Шипоша В. А. Зарубіжний досвід функціонування кластерних утворень. *Науковий вісник Ужгородського національного*

- університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24. Ч. 3. С. 148-151.
13. European Charter for Regional or Minority Languages. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages> (дата звернення: 09.08.2023).
 14. Kudrina O., Klius Yu., Ivchenko Ye. The role of innovation clusters for the sustainable development of the region. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9, No. 1. P. 82-88. URL: https://www.researchgate.net/publication/369784614_THE_ROLE_OF_INNOVATION_CLUSTERS_FOR_THE_SUSTAINABLE_DEVELOPMENT_OF_THE_REGION (дата звернення: 09.07.2023).
 15. Cooke Ph. Regional Innovation Systems, Clusters, and the Knowledge Economy. *Industrial and Corporate Change*. 2001. Vol. 10, No. 4. P. 945-974. URL: <https://ssrn.com/abstract=914287> (дата звернення: 09.07.2023).
 16. Community Research and Development Information Service. *Individual European Technology Platforms*. URL: <https://cordis.europa.eu/article/id/9531-cordis-community-research-and-development-information-service> (дата звернення: 09.07.2023).

References

1. Berehovi, V.K. (2011). Problemy prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Food security problems of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, 71–78 [in Ukrainian].
2. Varyanichenko, O. V. (2011). Formuvannya innovatsiinykh klasteriv v Ukraini yak instrument rozvytku ta konkurentozdatnosti [Formation of innovative clusters in Ukraine as a tool for development and competitiveness]. *Naukovyi visnyk NHU*, 3, 118-121 [in Ukrainian].
3. Voinarenko, M. P. (2015). Interviu «Viina vreshti-resht zakinchytsia, i duzhe nahalnym stane pytannia vidnovlennia y vidrozhennia ekonomiky Ukrainy same z rehioniv i same z vykorystannia klasternykh initsiatyv» [Interview

- "The war will eventually end, and the issue of restoring and revitalizing Ukraine's economy from the regions and from the use of cluster initiatives will become very urgent". *Ekonomist*, 2, 4–8 [in Ukrainian].
4. Makarenko, M.V. (2011). Formuvannia rehionalnoi klasternoï polityky [Formation of regional cluster policy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 12, 197–206 [in Ukrainian].
 5. Papkovska, O.E. (2011). Formuvannia klasternoï polityky v rehionakh Ukrainy [Formation of cluster policy in the regions of Ukraine]. *Pratsi Odeskoho politekhnichnoho universytetu*, 1, 239–241 [in Ukrainian].
 6. Pidvysotskyi, V.H., & Palpu, T.V. (2011). Transkordonni klasteri: yevropeïskyi dosvid stvorennia ta rozvytku [Cross-border clusters: European experience of creation and development]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 4, 28–35 [in Ukrainian].
 7. Savchenko, V. V. (2008). Formuvannia klasteriv u rehionakh na suchasnomu etapi [The formation of clusters in the regions at the current stage]. *Siverianskyi litopys*, 4, 170–175 [in Ukrainian].
 8. Onipko, T. A. (2017). Innovatsiini klasteri SShA yak faktor zrostannia konkurentnykh perevah krainy [Innovation clusters of the USA as a factor in the growth of the country's competitive advantages]. *Molodyi vchenyi*, 7 (47), 444–450 [in Ukrainian].
 9. Sokolenko, S.I. (2004). Klasteri v hlobalnii ekonomitsi: monohrafiia [Clusters in the global economy: a monograph]. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
 10. Shpak, Yu.V. (2020). Klasternyi pidkhid v upravlinni terytorialnym rozvytkom Ukrainy [Cluster approach in the management of territorial development of Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, 2(25), 187-191. Retrieved from <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/2/34.pdf> [in Ukrainian].
 11. Melnyk, V. V. (2018). Klasterna model ekonomiky: svitovii dosvid ta perspektyvy Ukrainy [Cluster model of the economy: world experience and

- prospects of Ukraine]. *Intelekt XXI*, 4, 19-22. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2018_4_5 [in Ukrainian].
12. Shyposha, V. A. (2019). Zarubizhnyi dosvid funktsionuvannia klasternykh utvoren [Foreign experience of functioning of cluster formations.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 24, 3, 148-151 [in Ukrainian].
13. European Charter for Regional or Minority Languages. *Council of Europe*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages>
14. Kudrina, O., Klius, Yu., & Ivchenko, Ye. (2023). The role of innovation clusters for the sustainable development of the region. *Baltic Journal of Economic Studies*, 9, 1, 82-88. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/369784614_THE_ROLE_OF_INNOVATION_CLUSTERS_FOR_THE_SUSTAINABLE_DEVELOPMENT_OF_THE_REGION
15. Cooke, Ph. (2001). Regional Innovation Systems, Clusters, and the Knowledge Economy. *Industrial and Corporate Change*, 10, 4, 945-974. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=914287>
16. Community Research and Development Information Service. *Individual European Technology Platforms*. Retrieved from <https://cordis.europa.eu/article/id/9531-cordis-community-research-and-development-information-service>